

Makale Bilgisi /Article Information

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translations
Geliş Tarihi /Received: 02.06.2019
Kabul Tarihi /Accepted: 24.06.2019

Nevbahtî Ailesinin Şiî Düşüncenin Gelişimindeki Etkisi*

Hüseyin Hüseyiniyan MUKADDEM**

Çev. Şahin AHMETOĞLU***

Öz

Nevbahtîler, Abbâsî halifesi Mansur döneminde Müslüman olmuş ve Abbâsî halifelerinin hizmetine girmiş İran asıllı bir ailedir. Aile mensupları siyasi, iktisadi ve içtimai alanda çok önemli eserler telif etmişlerdir. Bu ailenin Şiî düşüncenin gelişmesinde ciddi etkilerinin bulunduğu bilinmektedir. İsmail b. Ali Nevbahtî ve Ebû Muhammed Nevbahtî, Nevbahtî ailesinin ilmî alanda meşhur şahsiyetlerindendir. Onların eserleri mütekelimlerin derslerine konu olmuştur. Yine bu ailenin meşhurlarından Hasan b. Ruh, Şiî-İmâmîyye'nin 12. İmâmı'nın naibliğini yapmıştır. Onlar, telifleri ile birlikte Müslüman düşünceyi derinden etkileyen felsefe ve astronomi eserlerini Arapçaya tercüme etmişlerdir. Ailenin fertleri arasından edipler ve şairler de yetişmiştir. Nevbahtîlerin kelâmî konulara yönelmesi Bağdat ilim ekolünün güçlenmesine sebep olmuştur. Kelâmî ve felsefi konularda İslâm fırkalarıyla özellikle de Mu'tezile ile ilmi münazaralar yapmışlardır. İbn Babeveyh ve Nevbahtî ailesi arasında özellikle istidlal konularında ihtilaflar meydana gelmiştir. Bu durum Şiî düşüncenin gelişimini yakından etkilemiştir. Bağdat'taki Şeyh Müfid mektebi bu tartışmaların ve yönelişlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Nevbahtî ailesi, İran, Abbâsîler, İslâm Kültürü, Şiilik.

The influence of the Nawbahti Family on the Development of Shiite thought

Abstract

The Nawbahtis were Iranian families who became Muslims during the Abbasid caliph Mansur and entered the service of the Abbasid caliphs. Family members have

* Çevirisini takdim ettiğimiz bu makalenin orijinal adı "Nakş-ı Nevbahtîyan der Pişbord-ı Efkâr-ı Şîa" olup *Tarih der Âyende-i Pejuhiş* Dergisi'nde (1384/2005), yıl 2, S.5, ss. 63-100 neşredilmiştir.

** İslâm Tarihi alanında yüksek lisans öğrencisi. Üniversite ilmi araştırma merkezi heyet üyesi. Müellifin çalışmalarından bazıları şu şekildedir: 1. Bazşinasii Hadis "el-İmam lâ Yüğseluhu ille'l-İmam der Goftman-ı Vakıfiyye ve İmamiyye (Ber Esasi Pişineşinasii Techiz-i Masuman", der Menabi' Ferikayn)", *Mecelle-i Ulumi Hadis*, Zemistan 1396, Sayı: 86, ss. 102-122. 2. "Seyri Tekamüli Maktelnigari ba tekye ber Maktelnigaran-ı Ashabı İmam-ı Masum aleyhisselam", *Mecelle-i Tarih-e Ferheng ve Temeddüni İslami*, Tabestan 1395, Sayı: 23, ss. 87-110. 3. "Nakş-e İmam Seccad (a) der Tahrif-i Zedayii ez Sire-i Nebevi", *Mecelle-i Pejuhişhâ-yi Tarihi*, Behar 1395, Sayı: 29, ss. 57-72. 4. "İtilaf-e Zeydiyan ve Abbasiyan der Asr-ı Evvel-i Abbasi: Zemineha, Avamil, Peyamedha", *Mecelle-i Tarih-i İslam*, Payız 1393, Sayı: 59, ss. 135-157. 5. "Ashab-e İmaman-ı Şîa ve Sireniğârî", *Mecelle-i Şiaşinasî*, Tabestan 1392, Sayı: 42, ss. 7-42.

***Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslâm Mezhepleri ABD Öğretim Üyesi. sehmetoglu@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6154-2984>

published very important works in the political, economic and social fields. It is known that this family has serious effects on the development of Shiite thought. Ismail b. Ali Nawbahtî and Abu Muhammad Nawbahtî are among the famous figures of the Nawbahtî family. Their works have been the subject of the lessons of the mutakallim. Hasan b. Ruh was the regent of the 12th Imam of the Shi'i-Imamiyya. They have translated into Arabic the works of philosophy and astronomy that have profoundly influenced Muslim thought along with their royalties. Among the members of the family, poets and poets were raised. The tendency of the Nawbahtî to theological issues led to the strengthening of the Baghdad school of science. They had scientific debates on Islamic and philosophical issues with Islamic frigates, especially Mu'tezila. There have been disputes between Ibn Babeveyh and the Nawbahtî family, especially on the subject of istidlal. This situation influenced the development of Shiite thought closely. The Sheikh Mufid school in Baghdad was the result of these debates and tendencies.

Key Words: Nawbahtî family, Iran, Abbasid, Islamic culture, Shiism.

Giriş

1. Nevbahtîlerin Nesebi

Nevbahtîler, İran kökenli asil ailelerdendir. Muhtemelen h. 1. asrın sonlarından 5. asrın başlarına kadar varlıklarını sürdüren bu ailenin ilmi geçmişi ve saygın nesebi Sasânilere kadar uzanmaktadır. Sâsânî dönemindeki tabakalar arasındaki farklılıklara dikkat edilirse bu aile dönemin kâtipler tabakasından sayılmaktadır.¹ Nevbahtî olarak bilinen ailenin ismi iki kelimededen “nev” ve “baht”tan mürekkeptir ve “civan baht” anlamına gelmektedir. Bazılarınca Nevruz’a “nîruz” denildiği gibi Nevbaht’a da “nîbaht” denilir. Ailenin önemli fertlerinden Nevbaht, Zerdüşî dinine mensup, Emevî ve Abbâsî asrının seçkin astronomi bilimcilerinden ve ilmi şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Onun astronomi ilmiyle ilgili eserleri ve Sasânî asrına ait Pehlevî metinlerini Arapçaya tercümesi İslâm kültürünün inkişafına önemli derecede katkı sunmuştur. Yine o, ilk defa Yezid b. Muaviye'nin oğlu Halit için Tıp, Astronomi eserlerini tercüme etmiş ve Mansur'un hilafeti döneminde Abbâsî sarayına girmeyi başarmıştır.²

¹ “Âl-i Nevbaht”, Dairetü'l-Ma'arifi Bozorg-i İslâmî, II/177.

² İbn Tâvûs, *Ferecû'l-Mahmum fî Tarihi Ülemai'n-Nücûm*, s. 21; Abbâs Muhaddis Kummî, *el-Künya ve'l-Elkâb*, I/94-95; Abbâs İkbâl, Aştîyânî, *Hanedan-ı Nevbahtî*, Tahran: Tahurî Yayınları, 1357/1978, s. 5.

2. Nevbahtîler ve Abbâsîler

Nevbahtî'nin Abbâsî sarayına girmesi, Abbâsîlerin hilafete gelişinden yıllar önce ve onun Mansur'la Ahvâz'da hapiste bulunması dönemine kadar gider. Nevbaht, o zaman ilk defa astronomi ilminden istifade ederek gelecekte İslâm hilafetinin onun olacağını bilmiş ve Mansur'a hilafet müjdesini vermiştir. Bu olay gerçekleştiği zaman ona verdiği bu müjdeyi unutmamasını istemiş ve bu hususta ondan yazılı bir belge almıştır.³

Aile, Mansur halife olduğunda onun eliyle İslâm'ı kabul etti ve Mansur'un sarayındaki seçkin müneccimlerden oldular. O, müneccimlerin saraya girişine izin veren ve onların görüşlerine göre amel eden ilk Abbâsî halifesidir. Böylece müneccimler onun sarayında en yüksek mevki ve makamlara ulaştılar.⁴ Onların temel özelliği, Mansur'un onların öngörüsüyle hilafet makamına ulaşmış olmasıdır. Mansur h. 144 yılında Bağdat şehrini yaparken şehri Nevbaht'ın saat şeklindeki çizimi üzerine inşa etti.⁵ O, İbrahim b. Abdillâh üzerindeki zaferi öngördüğü için bunun mukabilinde Bağdat nahiyesindeki Cevber'de⁶ 200 dekar, bir başka rivayete göre 2000 dekarlık araziye mükâfat olarak almıştır.⁷

Nevbaht'ın yaşının ilerlemesi yönetimdeki görevini yapmasına engel olduğundan, onun görevi Mansur'un emriyle oğlu Ebû Sehl'e verildi. Onun ismi uzun İranî isimlerdendi ve zor telaffuz ediliyordu.⁸ Mansur bu zor telaffuzdan kurtulmak için, kolayca telaffuz ettiği Ebû Sehl lakabını ona verdi. Onun bu isimle meşhur olması, asıl isminin unutulmasına sebep oldu. Şöyle ki çağdaşları onun asıl ismini bilmemekteydiler. Ebû Sehl zaman içerisinde Mansur'un nedimlerinden biri oldu ve vefatına kadar onun hizmetinde bulundu. Mansur son haccını yaparken onunla birlikte yolculuk etti.⁹ O, babası gibi İranlı

³ Nevbahtla Mansur arasındaki anlaşma hakkında bilgiler *Tarihu Bağdat* eserinde şu şekilde geçmektedir: "Bismillahirrahmanirrahim. Eğer Allah-ü Teâla başarıyı Müslümanlara galebe eder, düşmanları onların yakasından düşer ve hak ehline geri verilirse, senin hizmetin hakkında gaflette bulunmayacağız". Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Tarih-ü Bağdad*, I/56.

⁴ Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *Mürucü'z-Zehab ve Meâdini'l-Cevher*, IV/223.

⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, I/47.

⁶ Bağdad'ın nahiyelerinden, Dicle nehrinin batısında yer almaktadır. Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Tarihü't-Taberî*, VII/648.

⁷ İbn Tâvûs, *Ferecül-Mahmûm fi Tarihi Ülemai'n-Nücûm*, II/211.

⁸ Onun ismi "Hürşaz Mah Tiymazah Mabazared Bad Hüsrevanşah" olarak ifade edilmekteydi. Bazıları ise onun isminin "Hürdaz Mah Tir Mahan Mayazared Baz Hüsrevanşah" olduğunu ihtimal ediyor.

⁹ Ali b. Yusuf Kiftî, *Tarihü'l-Hükema*, s. 588.

müneccim ve mütercimlerin başı oldu ve astronomi ile ilgili Pehlevce eserleri Arapçaya aktardı. Hacı Halife, *Kelile ve Dimne*'nin nazmını ona nispet etmekte ve Abdullah b. Helal Ehvâzî'nin Mehdi'nin hilafeti döneminde onu Yahya Bermekî için Farsçadan Arapçaya çevirdiğini, Ebû Sehl'in de onu Yahya için nazma aktardığını söylemektedir.¹⁰

Ebû Sehl'in evlatlarından bilgin, müneccim, şair ve raviler Ebû Nüvâs'ın şiirlerine konu olmuştur. Onların Ebû Nüvâs'la (ö.198) irtibatları çok samimi olsa da sonuçta husumete dönüşmüştür. Muhtemelen Nevbahtîlerin Şîi konumu ve bunun mukabilinde Ebû Nüvâs'ın Şîa aleyhindeki tavrı aralarındaki ayrılıklara sebep olmuştur. Aralarındaki irtibatın kötüleşmesi seçkin Arap dilli hiciv şairlerinin onların toplum indindeki mevkiini kötü kabul etmeleriyle sonuçlandı. Bu çatışma, Âl-i Nevbaht'ın düşmanlarının, Ebû Nüvâs'ın ölümünü onlara nispet etmesine kadar devam etti.¹¹

Bazıları Ebû Nüvâs'a nispet edilen ve Hz. Ali ve Şiiler'i hicveden (kötüleyen) şiirlerin Nevbahtîlerle aralarındaki husumetin sebebi olduğunu bu nedenle onların Ebû Nüvâs'ı zehirlediklerini belirtiyorlar. Diğer bir grup, Ebû Nüvâs'ın İsmail b. Ebî Sehl'i hicvettiği ve onu Râfîzî ve Behil¹² olarak isimlendirdiği, İsmail'in de bu şiirden haberdar olduğunda ilk iş olarak onun ölümüne giriştiği inancındalar. Diğerleri, Ebû Nüvâs'ın ölümünü onun Ali b. Ebî Sehl'i yediği kasidesine göre olduğuna inanmakta ve Ebû Nüvâs'ın Ali tarafından darp ve küfretmesi donucunda öldüğü görüşündeler.¹³

Gerçi Ebû Nüvâs'ın ölümünün Nevbahtîlere nispet edilmesi tereddüt konusudur ve reddedilmektedir. Fakat bu haberlerden konunun dini-siyasi olduğu ve ayrılığın da bundan kaynaklandığı açıklanabilir. Şöyle ki Ebû Nüvâs'ın öldürülmesinin Âl-i Nevbaht'a intisabının sıhhatinde şüpheler vardır. Onlar eski dostlarından ayrılırsa da dostluklarını unutmamışlar, onun defin ve cenazesinin kaldırılması işlerini kendileri yapmışlar ve bununla da iftihar etmişlerdi. Ölümünden sonra onun için ağıtlar yazdılar ve bilinmeyen şiirlerini bir araya getirdiler. Aralarından bir şahsı da Ebû Nüvâs'ın şiirlerini tedvin etmesi için seçtiler. Hamza İsfahanî Ebû Nüvâs'ın şiirlerinin çoğunu direk olarak Nevbahtîler'den, bir kısmını da yine onların yardımıyla Mühelhil b. Yemût (ö.334)'tan aldı ve onun Divan'ı üzerine nefis bir şerh yazdı.¹⁴

3. Nevbahtîlerin Mezhebi

Belirtildiği gibi Nevbaht, İslâm'dan önce Zerdüşt inancı üzerine idi ve ikinci Abbâsî halifesi Mansur'un eliyle İslâm'ı kabul etmişti. Fakat onun ve evlatlarının Şîa mezhebine yönelmesinin içeriği konusunda net bir bilgi yoktur. Onların İslâm'ı kabulü başlangıçta Abbâsî yönetiminin

¹⁰ Mustafa b. Abdillâh Hacı Halife, *Keşfü'z-Zünun an Esamî'l-Kütübi ve'l-Fünun*, II/428/429.

¹¹ Abbâs İkbâl, *Hanedân-e Nevbahtî*, s. 5.

¹² Behil, farsçada cimri anlamına gelir. Burada ise kötülemek için kullanılmıştır. (çev. notu)

¹³ Abbâs İkbâl, *Hanedân-ı Nevbahtî*, s. 5.

¹⁴ Abbâs İkbâl, *Hanedân-ı Nevbahtî*, s. 5; Ebû Nüvâs ve onun Nevbahtî ailesi ile olan irtibatları için bkz. "Ebû Nüvâs", *Dâiretü'l-Maarifi Bozorgi İslâmî*, VI/341, 347,

dini siyaseti ile örtüşmekteydi. Abbâsilerin halkı Ehl-i Beyt'e davet etmeleri bakımından Şiilik iddiasında olduklarına ihtimal verilebilir. Nevbaht ve evlatları başlangıçtan Şii düşünceyle tanıştılar, Abbâsiler kendi mezheplerini Şiilikten Sünniliğe yönlendirseler de onlar kendi düşüncelerinde kaldılar, yönetimden ayrıldılar ve Şii düşüncelerini muhafaza ettiler. Bu değişiklikten önce, toplumda Abbâsiler ve Aleviler arasındaki ayrılıklar hissedilebilir derecede değildi. Mes'ûdî, Mansûr'dan bahsederken, onun Abbâsiler ve Âl-i Ebû Tâlib arasında ilk tefrika çıkarıcı şahıs olduğundan bahsetmektedir.¹⁵ Buna ilave olarak, İranlıların bir asıl üzerine Ehl-i Beyt'e meyletmeleri dikkate şayandır. Onlar Kербela olayından sonra Emevî yönetiminden ve sonra Abbâsilerden ayrıldılar. Bu iddiaların şahidi Nevbahtilerin iki evladı olan Muhammed ve Harun'un Cafer-i Sadık'a astronomi ilmi ve ondan hüküm çıkarılması konusundaki sorularıdır. İmâm (Cafer-i Sadık) onların sorularının cevabında şöyle buyuruyor: "Eğer Allah'ın birliği ile çelişmiyorsa, zararı yoktur."¹⁶

Genel olarak birkaç asır boyunca bu ailenin Şiilikle tanışması, Şii düşünceleri savundukları ve Şii mezhebine yönelişlerinin başlangıcı hakkında herhangi bir söz söylenememektedir. Seyyid Muhammed Emîn bu ailenin bütün fertlerini Şii olarak kabul etse de Nevbaht ve Ebû Sehl'in evlatlarının Şiiliği hakkında ciddi tereddütleri vardır. O bu konuda şöyle diyor: "Buna ilave olarak bu iki şahsın Şii oldukları hakkında herhangi bir şahit yoktur ve Mansur'un hizmetinde bulunmaları onun hilafını göstermektedir."¹⁷

Nevbaht'ın İbrahim b. Abdullah kıyamı zamanındaki faaliyetleri Emin'in görüşünü kuvvetlendiriyor. Çünkü Mansur kendisini yenilmiş olarak bilmekte, geri çekilmeye ve Rey'e kaçmaya hazırды. Nevbaht onun yanına gitmiş ve İbrahim'i yeneceğinin haberini vererek kaçmasını engellemişti. Nevbaht, Mansur'u emin ettikten sonra kendi canını bu öngörü karşısında rehin bırakarak şöyle demişti: "Beni kendi yanında tut, eğer söylediklerimi ispat edemezsem, beni ölüme mahkûm et." Bu esnada İbrahim'in yenildiği ve öldürüldüğü haberi ulaştı.¹⁸

Cevabında denilebilir ki halifenin hizmetinde bulunmaları onların Şii olmadıklarına şahitlik etmez. Çünkü bu ailenin toplam fertleri yönetimin yüksek makamlarında ve görünüşte halifelerin hizmetindeydiler. Bu surette Nevbahtilerin hepsinin gayr-i Şii olmaları gerekir. Bu durumda Şeyh Müfid- kendisi ilminin temelini Nevbahtilerden almıştır- bir ferdi istisna ederek bu ailenin Şii olduğunu

¹⁵ Mes'ûdî, Murucü'z-Zehap ve Meâdinü'l-Cevher, IV/222.

¹⁶ Bkz. İbn Tâvûs, Ferecû'l-Mahmûm fi Tarihi Ulemai'n-Nücum, s.100.

¹⁷ Muhsin Emîn, A'yânu's-Şîa, II/94.

¹⁸ Tarihü't-Taberi, VII/648; İbn Tâvûs, Ferecû'l-Mahmûm fi Tarihi Ulemai'n-Nücum, 211.

söylemektedir.¹⁹ İbn Nedîm, Nevbahtîlerin Hz. Ali ve evlatlarının velayetini tanıdıklarını açıklamaktadır.²⁰ İbn Tavus da onları hak üzere olan ünlü aileden saymaktadır.²¹ Massignon ise Nevbahtîleri tahlil ederken onların Abbâsîlere samimi şekilde bağlı olmadıklarını belirtmektedir. Fakat onlar halifeyi o denli etkileri altına alıyorlardı ki, bazen halife bile kendisinin hak üzere olduğunda tereddüt ediyordu.²²

4. Nevbahtîlerin İlmî ve İçtimai Durumu

4.1. Nevbahtîlerin Diğer Şii Ailelerle Düşünsel-Kültürel Muamelesi

Şii Nevbahtî ailesinin Eş'arî ve Âl-i Bûye ile olan irtibatları Şii kültürün yayılması ve fikri sapmalarla mücadele bakımından önem arz etmektedir. Gerçekte bu ailelerin ilişkileri Bağdat ve Kum gibi iki Şii havzasının irtibatını resmediyor. Genel olarak Kum havzasının merciiyeti ve ilmi itibarı Babeveyh ve Eş'arî aileleri ile bilinmektedir. Hüseyin b. Ruh bu gerçeği anlayarak Kum'u saygın bir mekân olarak addediyordu. Nevbahtî'ye "Kummi" olarak lakap verilmesi, onun Kum ve Kum uleması ile çok yakın ilişkilerinin olduğunu açıklamaktadır. Diğer bir taraftan Kum uleması da Nevbahtî ailesinin önderliğini, onların İmâm-ı Kaim tarafından naipleri ve Şii önderleri olduklarını kabul ediyorlardı.

Bu ilişkilerin izahında şu söylenebilir ki, Hüseyin b. Ruh *et-Te'dîb* adlı fıkıh alanında bir kitap telif ettiğinde görüş ve değerlendirmelerini almak için onu Kum hadis havzasına göndermiş ve onların görüşlerinin hilafına olan konuları belirtmelerini istemişti. Kum uleması da bir konu haricinde kitabın muhtevasını teyit etmiş ve ona geri iade etmişlerdi.²³

Bu iki ailenin büyükleri arasında yazışmalar uzun süre devam etmiştir. Örneğin, Ali b. Babeveyh (Şeyh Sadûk'un babası) Hz. Mehdi'nin üçüncü naibine bir mektup yazmıştı. O, mektupta çocuğunun olmadığından bahsetmekte ve Hz. Mehdi'den dua isteğinde bulunmaktaydı. Mektubun cevabında onun gelecekte diğer eşinden iki fakih çocuğa sahip olacağı cevabı veriliyordu. Muhammed (Şeyh Sadûk) ve Hüseyin (Şeyh Sadûk'un kardeşi) o hazretin duası üzerine dünyaya geldiler. Bu nedenle Babeveyh ailesinin ilmi başarısının o hazretin hayır duasıyla olduğu bilinmektedir.²⁴

Bu iki havzanın guluv ve fikri sapmalarla birlikte hareket ettiği de görülmektedir. Bağdat'ta Ebû Sehl Nevbahtî, Kum'da İbn Babeveyh Hallâc-ı Mansûr'la mücadele etmiş, onu her iki şehirden çıkarmışlardı.²⁵

¹⁹ Şeyh Müfid, *el-Mesâliû's-Sereviyye*, s. 58.

²⁰ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 225.

²¹ İbn Tāvûs, *Ferecû'l-Mahmûm fi Tarihi Ulemai'n-Nücum*, s. 39

²² Bkz. Louis Massignon, *Keys-e Zendeği Hallâc*, s.56

²³ Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *el-Gaybe*, s. 24.

²⁴ Muhammed Ali Sadûk, *el-Muknî*, s. 5; *Ricâliû'n-Necâşi*, s. 261.

²⁵ Hallâc'ın yaşamı hakkında bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Tarih-u Bağdad*, VIII/112-141.

Şeyh Sadûk, Guluv'la mücadele konusunda *İbtalü'l-Guluv ve Taksîr*, İsmail b. Ali Nevbahtî ise *er-Redd ale'l-Guluv* isimli eser telif etmişlerdi.²⁶

4.2. Nevbahtîlerin İslâm Kültürü'nün Yayılmasında Etkisi

Çeşitli ilim dallarında söz sahibi olan Nevbahtî ailesi,²⁷ Bağdat havzasında kelâm ve felsefenin revaçta olması hasebiyle çoğunlukla akli ilimlere yönelmiş, astronomi ve felsefe alanında eserler yazmış veya Arapçaya çevirmişlerdi. Çoğunlukla akli konular alanında kullanılan mantık, felsefe, kelâma yönelmeleri, Nevbahtîlerin fıkıh ve hadis alanında eksik kalmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle Ricâl ve Fıkıh alanında onlardan birkaç eser dışında başka bir şey mevcut değildir. Bazı fer'i konularda da İmâmiyye mezhebinin diğer mütekellim, fakih ve muhaddisleriyle ihtilafa düşmüşlerdi.²⁸

Belirtildiği gibi onlar Şii kelim ilminin önderlerindendi ve buna ilave olarak dini görüşleri ve mezhebî tutumları saygıdeğer kabul ediliyordu. Onlar, Müslümanları dini meseleleri felsefi yöntemle mütalaa etmeye yönlendirdiler. Yine onlar kelâmî düşünceyle uğraştıklarından hadis konusunda müstakil çalışmalara yönelmedi, sadece akli meselelerin ispatında hadisten yardım aldılar. Bu yüzden onların ismi Şiâ'nın üstün muhaddis ve fakihleri arasında yer almadı ve Şii hadis ve fıkıh alanında etkileri olmadı. Bu ailenin bize ulaşan eserleri ve hadis isnat silsilesinde isimlerinin yer almaması da bu iddiayı doğrulamaktadır.

Bağdat edebi muhitinin güzelliği ve bu alandaki üstünlüğü, bu ailenin edebi zekâsının yükselmesine yardım etti. Onların çoğu tercüme sanatında katılmış,²⁹ şiir ve edebiyat alanında şöhret bulmuş, edebiyatın latif yönünü felsefi ve siyasi düşünceleriyle birleştirmişlerdi. Her ne kadar divan şiirlerinden yazdıkları günümüze kadar ulaşmasa da kaynaklarda bu aileden bazı divan sahiplerine ve şiirlerinin hacimlerine aşağıdaki şekilde işaret edilmiştir:

1. Ahmed b. Abdillâh en-Nevbahtî, yüz yaprak;³⁰
2. Süleyman b. Ebî Sehl b. en-Nevbahtî, elli yaprak;³¹

²⁶ *Ricâlü'n-Necâşi*, s. 32, 329.

²⁷ Bkz. Ali b. Yusuf Kiftî, *Târihu'l-Hükemâ*, s. 227.

²⁸ Şeyh Müfid, *el-Mesâilü'l-Sereviyye*, s. 58. Bu ihtilaflarla ilgili bkz. Tûsî, *el-Fihrist*, s. 207; *İhtiyârü Ma'rifeti'r-Ricâl*, s. 486-497; Hüseyin Müderrisi, *Mukaddime-i ber Fikhî Şiâ*, s. 32.

²⁹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 305.

³⁰ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 305.

³¹ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 305.

3. Ebû'l-Hasan Ali b Ahmed;³²
4. Ebû'l-Hüseyin Ali b. Abbâs, yüz yaprak;³³
5. Ali b. Hüseyin en-Nevbahtî, yüz yaprak;³⁴

Ailenin kelâma ve siyasi düşüncelere yönelmesi onları edebiyat ve ediplerden ayırmamıştır. Bu yüzden büyük şairlerden, Ebû Nûvâs, el-Buhterî ve er-Rûmî tarafından himaye edilmiş, onlarla birlikte yaşamış ve eserlerini geleceğe ulaştırmış, Arapça yazan şairler ve onların nimet sofrasının kenarından faydalanmışlardır.³⁵

Telif, tedris, tercüme ve kelâmî münazaralar gibi ilmi meseleler, onları siyasi ve içtimai hizmetlerden alıkoymadı ve genel olarak Abbâsî sarayında halifenin yanında bulunmuş ve idari görevlerde yer almışlardı. Gerçi Abbâsî yönetimine temelden muhalif idiler. Korunmak ve şiddetli baskılardan güvende olmak için tedbir alma düşüncesiyle Abbâsî sarayının üst kademelerine kadar yükselmekte ve Şîa'ya hizmet etmekteydiler.³⁶

Dikkat edilmesi ve araştırılması gerekli olan şudur ki mezhebî baskıların arttığı asırda çok sayıda fikri-siyasi fırkalar türeyip yaşamaktaydı. İmâm Bakır zamanından Şîî düşüncesinin yol bulduğu bu ailede mezhebî ihtilaflar her hangi bir şekilde kendisine yer edinemedi. Bu ailedeki mezhebî ittihat, siyasi ittihatla karışarak tek bir siyasi yöne yöneldi ki bu da görünüşte Abbâsî yönetiminin yanında olmaktı.³⁷

İkbal Aştîyânî, Nevbahtîleri fikri ve kültür alanında şu altı tabakaya ayırmaktadır:

1. Mütercimler ve müneccimler. Farsça ve Pehlevice eserleri Arapçaya çeviriyorlardı. Nevbahtî ve oğlu Ebû Sehl ve diğerleri gibi;
2. İmâmî mütekellimler. Ebû İshak İbrahim, Ebû Sehl İsmail ve Ebû Muhammed en-Nevbahtî gibi;
3. Şîî imâmların yakınları ve taraftarları. Ya'kûb b. İshak, İshak b. İsmail ve Hüseyin b. Ruh gibi;
4. Edib ve raviler. İsmail b. Ebî Sehl ve Ebû'l-Hüseyin Ali gibi;
5. Kâtip ve münşiler. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali ve Ebû Ya'kûb İshak gibi;
6. İmâmî ahabârî âlimler. İbn Kibriya ve Ebû Muhammed Hasan b. Hüseyin gibi.³⁸

³² İbn Hallikan onun biri büyük biri küçük iki divanından bahsetmektedir. Hacı Halife onun divanını küçük hacimli olarak nitelemektedir. Bkz. İbn Hallikan, *Vefayatu'l-Â'yân*, III/382; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zünun an Asamî'l-Kütüb ve'l-Fünun*, I/586; Tihriani, *ez-Zeriâ ilâ Tesânifi's-Şîa*, IX/32.

³³ Tihriani, *ez-Zeriâ ilâ Tesânifi's-Şîa*, IX/32.

³⁴ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 193.

³⁵ İbn Rumî'nin Âl-i Nevbahtî'la irtibatı hakkında bkz. Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*, IV/195; Ömer b. Bahr Câhız, *el-Buhela'*, I/125.

³⁶ Bkz. Louis Massignon, *Keys-e Zendegî Hallâc*, s. 56.

³⁷ Bkz. Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 2 (2).

³⁸ Abbâs İkbal, *Hânedân-ı Nevbahtî*, s. ?

4.3. Nevbahtilerin Düşünce Yapısı ve Şîî Düşünceye Tesiri

Bir düşüncenin etkisinin önemi, sonraki dönemlerde ortaya çıkan yazar ve kitaplarda ondan yararlanılması ve hatta kabul edilebilir tenkitlerle anlaşılabilir. Necâşî'nin İsmail b. Ali'nin *et-Tenbih* isimli eserini kelâm alanında okutulacak eser olarak belirtmesi Nevbahtilerin etkilerinin beyanı için yeterlidir. Şeyh Müfid de onu okutmuş, kendi eserlerinde ondan faydalanmış ve çeşitli konularda onların görüşlerini tenkit etmiştir. Necâşî, o eseri en çok kullanan şahıslardan biri sayılmakta ve Şeyh Müfid'in derslerine katılmaktaydı. İbn Babeveyh de bu kitaptan bir bölümünü kendisinin *Kemâlû'd-Dîn* adlı eserinde nakletmektedir.³⁹

Bu nedenle Nevbahtiler'in iki önemli merkez olan Kum'daki Ehl-i Hadis ve Bağdat'taki Ehl-i Rey ekollerine etki ettikleri söylenebilir. Nevbahtî'nin (Ebû'l-Kâsım İbrâhim) *Yakût* isimli eseri üzerine müteaddit şerhlerin mevcut olması, o eserin bir dönem ders kitabı olarak okutulması, Allâme Hillî'nin onu okutması, Seyyid Amid'in onu Allâme Hillî'nin yanında öğrenmesi eserin etkisini en iyi şekilde beyan etmektedir.⁴⁰

Nevbahtilerin usulî'd-din ve mezhebî konularındaki akîdelerini araştıran en önemli kaynaklar Şeyh Müfid'in çalışmalarıdır. O, kendi görüşlerini, Nevbahtî, diğer Şîîler, Mu'tezile ve Ehl-i Hadis'in görüşleriyle mukayese etmiş, fırkaların bir birlerine olan tesirlerini açıklamıştır. Yine bu amaçla *Kitabu Evâilî'l-Makalat'ı* yazmış, mukaddimesinde ise Mu'tezile arasındaki Şîa ayrılıklarının sebeplerini inceleyerek Şîa'nın adl görüşünün Mu'tezile'nin adl görüşünden daha mümtaz olduğunu söylemiştir. Şeyh Müfid, bu eserin İslâm fırkalarının inançlarının öğrenilmesi için önemli bir kaynak olduğunu açıklamıştır.

İmâmın gaybeti sırasında dini alanlardaki baskı ve dönemsel durum Nevbahtileri usulî konularda aklı ifrat derecede nakli ise az kullanmalarına yöneltmiştir. Bu konunun kendisi Şeyh Müfid'le Nevbahtiler arasında ihtilaf zeminlerinden birini oluşturmaktadır. Gerçekte o, akli meseleleri Ahbarilikle karşılaştırarak birbirine bağlıyor, Kur'an ve Sünnet'ten uzak olan ifrat akılcılığı bu ikisinden faydalanarak kolaylaştırmak istiyor, ya da akli ve kelâmî görüşleri uygulamak için onları tevîl ederek mücadele ediyor, nakil ve hadisi temel alarak ifrat akılcılığı ıslah etmek istiyordu. Bu yüzden Şeyh Müfid Nevbahtilere saygı göstererek, onların bazı görüşlerini batıl addetse de yine onların istidlallerinin sonuçlarını kabul ediyor, fakat istidlaldeki yöntemlerini

³⁹ Eserin bu bölümünde imametın nasla oluşu ve imâmın gaybeti konusundaki sorulara cevap verilmektedir. Bkz. Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmü'n-Ni'me*, s. 88-94.

⁴⁰ Muhammed b. Mekki (Şehid-i Evvel), *ed-Durusü's-Şer'iyye fi fikhî'l-İmâmiyye*, 1/21.

reddediyordu.⁴¹ Böylece o, Şîa ve Mu'tezile'yi tanımlarken ve her birinin temel görüşlerini açıklarken Nevbahtîleri Mu'tezilî görüşlere yönelmekle ve ona çok yakın olmakla itham ediyordu.⁴²

Şeyh Müfid'in görüşleriyle Nevbahtîlerin düşüncelerinin araştırılması başka bir çalışmayı gerekli kılıyor. Fakat burada Nevbahtîlerin bazı kelâmî görüşlerine değinmek gerekir. Çünkü onlar kelâmın muhtelif alanlarında kitaplar telif ederek, kendi görüşlerini beyan etmeye çalışmışlardır. Şeyh Müfid, onların görüşlerinin daha çok İmâmet konusunda olduğunu nakletmektedir. Bu da onların zihin dünyalarının ve kelâmî konularının temelini İmâmet anlayışının oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

5. Nevbahtî Düşüncede İmâmet

5.1. İmâmet Makamı

Nevbahtîler, İmâmet makamının istihkak üzerine olduğunu beyan ederler. Onlar ve felsefecilerden bazılarına göre nebîlerin ve imâmların kesbî özellikleri Allah'ın onları hikmet esası üzerine seçmesine sebep olmaktadır. Aksi halde onların diğer insanlar üzerine tercih edilmeleri hiçbir delile dayanmaksızın yapıldı.⁴³ Bu nedenle onlar nübüvvet ve imâmet makamına layıktırlar. Şeyh Müfid bu görüşe muhalefet etmiş ve her iki makamı ilahi lütuf olarak kabul etmiştir. O, bu akîdeye itikad olanları ruhların tenasühüne nispet etmiş ve bu zeminde İbn Babeveyh'in itikadını, hadislerde yer alan "ruhun varlığının bedenden önce olduğu" sözünü tenkit etmiş ve onları "tenasüh" mezhebinin zemin hazırlayıcıları olarak belirtmiştir.⁴⁴

5.2. İmâmet'in İnkârı

Ehl-i Beyt'in muhalefet ettiği fîsk ve küfür konusu Şîî fıkıh kelâmının önemli meselelerindedir. Nevbahtîler bu konuyu açıklamış, Şîî fakihler de uzun zamanlardan şimdiye kadar fikhî eserlerde onların görüşlerine isnat etmişlerdir. Onlar ve bazı önceki ulema, Şîa dışındaki fırkaları Müslüman olarak kabul etmiyorlardı. el-Behrânî *Yakût* eserinden nakilde bulunarak Nasıbî fertleri ve Hz. Ali'ye muhalefet edenleri kâfir ve pislik olduğunu söylemekte ve onların itikadının küfür olduğunu bütün Şîîlere nispet etmektedir.⁴⁵

⁴¹ Şeyh İbrahim Zencânî, *Evâilu'l-Makâlat*'in ta'likinde Şeyh Müfid'in Nevbahtîlerle ilgili görüşlerinden bazılarını değerlendirerek şöyle bir neticeye gelmiş ki gerçekte onlar arasında nazari olarak her hangi bir ihtilaf yoktur.

⁴² Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlat*, s. 36-38.

⁴³ İbn Ebî'l-Hadîd, İmam Ali'nin sözlerine dayanarak Kureyş'in, onların hakkını zulmederek gasp ettiğini söylemekte, Murtaza'nın ve ondan önceki mütekellimlerin ona kendi eserlerinde yer vermediğine taaccüp etmektedir. Bkz. *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, I/276-277.

⁴⁴ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlat*, s. 63, 64, 168, 170, 307, 309; Şeyh Sadük ilgili rivayeti *el-İ'tikâdât*, s. 48'de rivayet etmekte, Şeyh Müfid onları *Tashihu'l-İ'tikâd* (s.80-87) eserinde tenkit etmiştir. Bkz. Şeyh Müfid, *el-Mesâilu's-Sereviyye*, s. 37-54; Meclisi, *Bihâru'l-Envâr*, X/428. (*Kitabu's-Sema' ve'l-A'lem*)

⁴⁵ Yusuf el-Behrânî, *Hadâiku'n-Nâdra*, V/175

Son dönem Şii fakihleri, küfrün tefsiri, İslâm'a göre hükmü ve ondan kurtulmak konusunda Nevbahtilerin görüşlerine değinmişlerdir. Muhakkik Erdebili, Nevbahtilerden ve fakihlerin bir grubundan diğer bir nakli aktararak Hz. Ali'ye muhalefet edenlerin ebedi olarak cehennem ateşinde kalmayacaklarını söylemektedir. Çünkü onun bu konudaki küfrü ebedi azabı gerekli kılacak türden değildir. Aynı zamanda onların Cennete girmesi de düşünülemez, çünkü hak ettikleri mükâfata ulaşmaları için imanları yoktur.⁴⁶

5.3. İmâm'ın Nas Vasıtasıyla Seçimi

Nevbahtiler imâmın şahsının nasla seçileceğine inanmakta, imâmların temsilcilerinin de (ister şimdi ister gaybet-i suğra döneminde) nasla seçileceğine inanmaktadırlar.⁴⁷

5.4. İmâm'ın İlmî

İmâm'ın ilminin kapsamı İmâmiyye mütekellimleri arasında ihtilafı bir konudur. Şeyh Müfid'e göre imâmın çeşitli alanlarındaki ilmi ne imkânsız değildir, ne de bunun akli gereği vardır. Bu nedenle imâmın ilminin kapsamının nakil yoluyla olduğu konusundaki hadislerde yer alan sahih haberleri kabul edeceğiz. Fakat mevcut rivayetin sıhhatinde sorunların olduğu dikkat çekmektedir. Ama Nevbahtiler imâmın ilminin kapsamı konusunda akli gerekliliğe inanmakta, bu konuda Mufavvîda ve Gulat fırkaları da onlarla aynı düşüncededirler.⁴⁸

5.5. İmâmın Mucizesi

Şeyh Müfid'e göre, imâmların harikulade işleri ve mucizelerinin zuhurunun akli gerekliliği yoktur. Fakat onun gerçekleşmesi hakkında sahih rivayetler veriyor. Nevbahtiler bunu kabul etmemektedirler. Onların Eimme-i Athar'ın mucizelerini kabul etmemeleri doğaldır, böylece imâmların sefirlerini ve vekillerini de kabul etmemekteydiler.⁴⁹ Çünkü onun delili aynı Mu'tezile'nin delilidir. Eğer onların delilleri aynı Mu'tezile gibi Allah'ın Peygamberi haricinde olsaydı Peygamberin mucizelerinin iptali gerekirdi.⁵⁰

⁴⁶ Ahmed Erdebili, *Mecma'u'l-Fâide ve'l-Burhan fî Şerhi İrşad ve'l-Ezhân*, III/221.

⁴⁷ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 65-66, (Konferans, 38) ve 311. Yine bkz., Hasan b. Yusuf Hilli, *Envâru'l-Melekût fî Şerhi'l-Yakût*, s. 209.

⁴⁸ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 67, (Konferans, 38) ve 313, Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, s. 291.

⁴⁹ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 68-69.

⁵⁰ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s.176; Hasan b. Yusuf Hilli, *Envâru'l-Melekût fî Şerhi'l-Yakût*, s. 186. Nevbahtilerin hepsi bu inançta değillerdir. Ebû İshak İbrahim Nevbahtî imamların ve

5.6. İmâmın Meleklerle İrtibatı

Nevbahtîlerin bu konudaki görüşleri şöyledir; İmâm, meleklerin sesini ne duya, ne de onları göre bilir. Bu görüşe tahammül edemeyen Şeyh Müfid Nevbahtîlere saldırmakta, onları hadis ve ahbalardan haberdar olma nimetinden mahrum olanlarla aynı kategoride değerlendirmekte ve onları ciddiyetsizlik ve doğru yolu bulamamakla suçlamaktadır.⁵¹

5.7. Vefatlarından Sonra Nebîler ve İmâmlar

Şeyh Müfid, nebilerin ve imâmın vefatlarından sonraki durumlarıyla ilgili konularda Nevbahtîlerle ihtilaf halindedir. O, Nevbahtîlerin hilafına Kur'an (Âl-i İmran 169, Yasin 25) ve hadislere isnat ederek nebilerin ve imâmın vefat ettikten sonra ruh ve cisim olarak cennette yaşadıklarını ve ilahi nimetlerle karşılaştıklarını söylemektedir. Onların dünyadan göç eden kendi ümmetinin Şîîleri ve iyi insanlarla görüştiklerini ve onları iyi şekilde karşılayacaklarının müjdesini vermektedir. Allah'ın Peygamberi ve Eimme-i Athar Allah'ın inayetiyle onların dünyadaki hallerinden haberdardır. Aynı zamanda mezarlarını ziyaret edenlerin sesini duymakta, uzakta olsalar bile onlarla konuşmaktadırlar.⁵²

6. Diğer Kelâmî Meseleler

Nevbahtîler, Şeyh Müfid'in aksine Kur'an'da izafe ve noksanlık olduğuna inanmaktadırlar. Bazı müminlerin amellerinin mükâfatı dünyada, bazılarının ise ahirette verilecektir. Bazıları da her türlü mükâfattan mahrumdurlar. İyi ve kötü ameller birbirlerinin yerini tutar. (tahatürü a'mal); Bazı kâfirler de Allah'a inanıyor ve ilahi bir gücün peşindeler. Sadece bu dünyada ilahi mükâfatlardan faydalanırlar. Küfür ve iman kalplerden kaybolur. Sonuç olarak mümin kâfir olarak dünyadan göçebilir. Bundan dolayı sonunda kâfir olarak dünyadan göçen müminlerin imansızlığına inançları yoktur.⁵³

7. Bazı Nevbahtî Bilginler

7.1. Ebû İshâk İsmâîl b. Ebî Sehl b. Nevbaht

Bağdat büyüklerinden ve ilim adamlarından olan Ebû İshâk, imâm Cevad'ın taraftarlarından. Onun aynı zamanda Abbâsî halifesi Mehdî'nin oğlu İbrahim'in çok yakın arkadaşlarından biri olduğu bilinmektedir. Şair Ebû Nüvâs Nevbahtîlerin cimrilerinden Ebû İshâk'ı hicvetmiştir.⁵⁴

Allah dostları için mucizenin zuhurunun caiz olduğu görüşünü *Kitabu Yakût*'da açıklamaktadır. Hasan b. Yusuf Hillî, *Envâru'l-Melekût fî Şerhi'l-Yakût*, s. 186. Bazıları imamların vekillerinin mucizenin zahir oluşunu imamın mucizesi, imamın mucizesinin de Peygamber'in mucizesi olduğuna inanmaktadırlar. Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 314. Yine bkz. Muhammed Bakır Meclisi, *Biharü'l-Envâr*, V/364, XXVII/31. 69-70.

⁵¹ Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 72; Tashihü'l-İ'tikad, s. 91-93.

⁵² Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 72-73; Tashihü'l-İ'tikad, s.91-93.

⁵³ Bu konuda bkz. Şeyh Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, s. 80-84.

⁵⁴ Ömer b. Bahr Câhız, *el-Buhelâ*, I/125.

7.2. Ebû Sehl Fadl b. Ebî Sehl b. Nevbaht

Ebû Sehl Fadl, Harun döneminin büyük yıldız bilimcilerinden ve tanınmış mütekelimlerinden. O, h. 193 yılına kadar yaşamış,⁵⁵ astronomi ve kelâm ilmi konusunda Farsça kitapları Arapçaya tercüme etmiştir. Onun ilme olan bağlılığı halifenin Darü'l-Hikme'yi tesis etmesine ve ondan sonra onun yönetimini Ebû Sehl'e vermesine kadar götürmüştür. Merkezin idaresi Ebû Sehl Fadl'ın vefatından sonra oğluna bırakılmıştır.⁵⁶ *el-Mesâile*, *İbtida'ü'l-A'mâl* ve *el-A'mâlu'l-Ma'rûf bi's-Sicil* gibi eserler Ebû Sehl Fadl'ın eserlerinden olup İbn Tavus'ta bulunmaktadır.⁵⁷

7.3. Ebû Sehl İsmail b. Ali b. İsmail en-Nevbahtî

Ebû Sehl İsmail, Şia'nın büyüklerinden ve Nevbahtî ailesinin en tanınmışlarından. O, h. 237 yılında, imâm Hadî'nin döneminde dünyaya gelmiş, aynı zamanda imâm Askeri'nin özel taraftarlarından olmuş ve Mehdi'nin doğumuna şahitlik etmiştir.⁵⁸ Ebû Sehl İsmail h. 311 yılında 74 yaşında, Hüseyin b. Ruh en-Nevbahtî'nin naipliği döneminde vefat etmiştir. Onun meşhur olmasının birkaç sebebi vardır. İlk olarak Nevbahtîlerden çoğunun nesebi ona ulaşmaktadır. Diğer de Abbâsî sarayında yüksek mevkilere ulaşmış olmasındandır. O, İslâm'ın ve Şia'nın savunmasına yönelik çok sayıda eser telif etmiştir. İmâmetin aslının özellikleri hakkında eser yazmış ve ilk defa İmâmet meselesinin Nübüvvet meselesinin arkasından usuli'd-din konularından biri olduğuna karar vermiştir. Onun eserleri kendisinden sonraki dönemlerde ulemanın ders metinleri haline gelmiştir. Bu nedenle diğer Nevbahtîlere kıyasla hakkındaki haberler daha çoktur. Onun hakkındaki haberleri aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür:

7.3.1. İdari Görevleri

Ebû Sehl İsmail, Muktedir'in hilafeti zamanında, Bağdad Şiilerinin reisliğini üzerine aldı. Abbâsî sarayında vezirlik makamına yakın oldu ve nüfuz bakımından yüksek makamlara ulaştı. Şöyle ki Halife ve İbn Furât ailesinin vezirliği döneminde Şii ve Şii düşünce bir şekilde desteklenmiştir. Ebû Sehl'in saraydaki etkisi bu ailenin diğer fertlerinin himaye edilmelerine ve rahat yaşamalarına sebep oldu.

⁵⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, VIII/72.

⁵⁶ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 333; Ali b. Yusuf Kiftî, *Tarihü'l-Hükema*, s. 351-352; Seyyid Hasan Nasr, *Tesisü's-Şia li Ulumi'l-İslâm*, s. 362, 364.

⁵⁷ İbn Tâvûs, *Ferecü'l-Mahmûm fi Tarihi Ulemai'n-Nücum*, s. 125; Ethan Kohlberg, *Kitabhâne-i Seyyid b. Tâvus*, s. 410-411.

⁵⁸ et-Tûsî, *el-Gaybe*, s. 272.

7.3.2. Ebû Sehl'in Şîîliğe İlmî Hizmetleri

Ebû Sehl, Şîî mütekellimlerin ikinci neslinin önde gelenlerindedir. Ondandır, "Şeyhu'l-mütekellimin" lakabıyla iftihar edilmiştir.⁵⁹ Kıymetli ömrünü Şîî-İmâmiyye akîdesinin savunmasına adanmıştır. Kitapları ve kelim ilminde yeni görüşleri dikkat çekmektedir. İmâm'ın gaybeti döneminin başlangıcında Şîî toplumunun çöküşü ve buhranı onların siyasi ve fikri düşmanları için uygun fırsat oldu. Şöyle ki Şîî düşüncenin ve Şîî toplumunun yok olmaya bırakılması, onlara eziyet edilmesine, baskıya uğratılmalarına ve aleyhlerinde propagandaya konuldular. Diğer taraftan Şîî'nin içindeki şubeler ve birbirlerini tekfir etmeleri mevcut buhranı daha da şiddetlendirdi. Bu buhranın sonu Muktedir zamanına kadar ve ondan sonra devam etti ve Şîî önderlerin yok olmalarına sebep oldu. Bunlarla birlikte aynı dönemde imâm Mehdi'nin imâmetinin ispatı ve gaybet konusunda çok sayıda eser telif edildi. Bu sırada gaybet hakkında telif edilmiş eserlerde Şîî toplumunun uğradığı zulümler konu edilmiş, bu sıkıntılı ve çöküş dönemi Şîî müelliflerce "hayret/şaşkınlık dönemi" olarak tabir edilmiştir. Abdullah b. Ca'fer Himyerî (ö. 293) imâm Hadî ve imâm Askerî'nin taraftarlarından idi. O, imâmın vefatından sonra Hz. Kaim'in naiplerine hizmet etti ve yazdığı eserinin ismini *el-Gaybe ve'l-Hîra* koydu. Ali b. Babeveyh el-Kummî (ö.329) de *el-İmâme ve't-Tabsıra mine'l-Hayra* adlı eserini telif etti.

Ebû Sehl Nevbahtî de kendi ilmi şahsiyetinden ve nüfuzundan istifade ederek Abbâsî sarayında yer aldı. Tartışma ve münazaralar yaparak bütün çabasını Şîî usulünün ispatı için harcadı. Bu şekilde Şîîlik içindeki ayrılıkları bir araya getirdi ve onları bu buhrandan kurtardı.

Ebû Sehl, mantık ve istidlalle Şîî-İmâmiyye mezhebinin usulünü delillendirdi ve tespit etti, muhaliflerin tenkitlerine Mu'tezilî yöntemle cevap verdi ve aynı zamanda kelâmî meseleleri açıkladı. İlk nesil Şîî mütekellimlerinin imâmet meselesini aklî delillerle ispat etti. Naklî delilleri ise konuşmalarını teyit etmek için kullandı. Delillendirmelerinde metot olarak akla dayanması Mu'tezile ve Şîî'yı birbirine yaklaştırmıştır. O, imâmet meselesini tevhîd, adl ve nübüvvetle aynı sırada, dinin aslından olduğuna karar verdi.

Ebû Sehl kırka yakın kitap ve risale kaleme almıştır. Şîî kelâmî meseleleri, imâmetin beyan edilmesi, muhaliflerin itirazlarına cevaptır. Tenkitlerinin, araştırmalarının ve delillerinin güç olması sebebiyle uzun zaman onun eserleri İmâmî mütekellimler ve büyüklerin kullandığı kaynaklar oldu. Bugün onun eserleri elimizde değil, ama onun görüşleri sonraki dönemin kaynaklarında yer almaktadır. İbn Hacer, Ebû Sehl'in eserlerinden bahsederken milel ve nihâl adlı bir eserden bahsetmektedir. Şehristanî *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserini onun metodu üzerine inşa etmiştir.⁶⁰

⁵⁹ Ricâlü'n-Necâşî, s. 31

⁶⁰ İbn Hacer Muhammed b. Ali, *Lisânü'l-Mizân*, I/654, no: 1335.

7.4. Ebû Muhammed b. Musa en-Nevbahtî

Ali b. İshâk'ın torunu olan Ebû Muhammed hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bazıları onu İbn Kibriya'nın evlatlarından bilmektedirler. Fakat İkbâl, bu intisabın doğruluğunu reddetmiş, Musa ve Ebû Muhammed'in vefatı arasında büyük bir zaman aralığının olduğunu söylemiştir. Ebû Muhammed, h. 300-310 yılları arasında vefat etmiş, İbn Kibriyâ ise h. 400 yılına kadar hayattadır. Buna ilaveten ricâl yazarları da bu iki şahıs hakkında her hangi bir intisabı zikretmemişlerdir.⁶¹

Ebû Muhammed, mütekellim, filozof, edip, müneccim ve Milel ve Nihal alanında tanınmış bilginlerindedir. O, Ebû'l-Ehvâs Davud b. Esed Mısrî, Mu'tezilî büyük mütekellim ve bilginlerden Ebû'l-Kâsım Belhî ve Ebû Ali el-Cübbâî, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin hocası ve yine seçkin mütekellimlerden İbn Kibbe er-Râzî ve İbn Memellük el-İsfahani (Mu'tezile'den Şia'ya geçerek mezhebini değiştirmiştir)- küfr ve ilhadla itham edilen İbn Ravendî gibi şahıslarla ilmi münazaralar yapmıştır.

Ebû Muhammed'in özellikle aklî meselelere ve felsefî konulara yönelmesi onu irtibatta olduğu alanla ilgili kadim felsefe kitaplarının tercümelerine itti. O, bazı filozofların görüşlerini tenkit etti. Bu zeminde *Kitabu Hüceci Tabi'yi* yazdı ve Aristo'nun *el-Kanun ve'l-Fesâd* kitabını hulâsa etti. Gerçi Huneyn b. İshak bu kitabı Nevbahtî'nin ihtisarından önce Süryaniceye, İshâk b. Huneyn ve Ebû Osman Dımaşkî ise onu Arapçaya tercüme etmiştir.

İbn Nedim, et-Tûsî ve en-Necâşî her biri onun kitaplarının listesini vermektedirler. Ebû Muhammed, Şii akidesini Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye karşı savunmuş, tahrif edilmiş itikatlarla ve Şia'dan ayrılmış fırkalarla mücadele etmiştir. Bu amaçla *el-Cami' fi'l-İmâme*, *el-Hüceci fi'l-İmâme*, *er-Redd ale'l-Gulat*, *er-Red ala Fıraki's-Şia ma Halâ'l-İmâmiyye*, *er-Redd ale'l-Vâkıfa* ve *Fıraku's-Şia* eserlerini yazmıştır. Bu çalışmalarından dolayı Şii ricâl alimleri ve bilginleri ona itibar etmiş, onu kendi ricâl eserlerinde sika ve itimad edilen biri olarak addetmişlerdir.⁶²

Onun kırktan fazla kitap ve risalesi vardır. *Kitabu'l-Ara' ve'd-Diyânat* ve *er-Redd ale'l-Gulat* adlı iki kitabı onun en meşhur eserlerinden sayılmaktadır. *Fıraku's-Şia* haricinde kitaplarından hiçbiri elde değildir. Fakat Mes'udî'nin *Mürücü'z-Zeheb*, Hatip el-Bağdâdî'nin *Tarihü Bağdad*, İbn el-Cevzî'nin *Telbîsü'l-İblîs*, İbn Ebi Hadid'in *Şerhu Nehci'l-Belağa*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserlerinde onun görüşlerinden ve kitaplarından bahsedilmektedir. *el-Ara' ve'd-Diyânat* ve *er-Redd ala Batlamiyus fi Hey'eti'l-Felek ve'l-Ard* İbn Tavus'ta bulunmuştur.⁶³

⁶¹ Abbâs İkbâl, *Hânedân-ı Nevbahtî*, s. 126.

⁶² İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s 225-226, *Ricâlu'n-Necâşî*, s. 63; et-Tûsî, *el-Fihrist*, s. 96.

⁶³ İbn Tâvûs, *Ferecû'l-Mahmum fi Tarihi Ulemai'n-Nücum*, s.122.

7.5. Ebû İshak en-Nevbahtî

Ebû İshak, İmâmiyye'nin seçkin mütekellimlerindedir. Hayatı hakkında elde bilgi yoktur. Müellifi olduğu *Yakût* adlı kitabında biyografisi yazılmıştır. *Yakût*, İmâmiyye'nin mevcut kelâm eserlerinin en meşhurları sırasında ve Nevbahtî ailesinden geriye kalan iki kitaptan biridir. Bu kitapta kelâm ilmi ile ilgili çeşitli konular ve muhtelif fırkaların görüşleri yer almaktadır. Eser, kelâm ilmi kaynaklarından ve İslâm fırkalar tarihi eserlerinden sayılmaktadır. Onun üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır. İbn Ebî Hadîd tarafından yazılan en eski şerhi ortadan kaybolmuş ve sonraki kaynaklarda onun hakkında her hangi bir bilgi yoktur.

Allâme Hillî *Yakût* eserinin ibarelerini ve lafızlarını muhafaza ederek ona *Envâru'l-Melekût fi Şerhi'l-Yâkût*⁶⁴ adlı bir yazmıştır. Şerh'in mukaddimesinde eser, "hacimce küçük, ilimce büyük" olarak değerlendirmektedir.

Müellifin eseri hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Seyyid Hasan Sadr, Efendi ve diğerleri bu eseri Ebû İshâk İsmail b. İshak b. Ebî Sehl en-Nevbahtî'ye nispet etmektedirler.⁶⁵ Muhaddis Kummî ve Emin de bu kitabı Ebû İshâk'a nispet etmişler,⁶⁶ Allâme Hillî de onu Ebû İshâk İbrahim b. en-Nevbahtî'nin bilmektedir. Allâme Meclîsi de Şeyh İbrahim b. en-Nevbahtî'yi eserin müellifi olarak isimlendirmektedir.⁶⁷

Allâme Hillî'nin yeğeni Seyyid Amîduddîn Hillî *Envâru'l-Melekût* eserini şerh etmiş ve Şeyh İbrahim ve Allâme Hillî'nin görüşler arasında hakemlik yapmıştır. On birinci yüzyıl Cebel-i Amil şair ve ediplerinden Şeyh Şihâbuddin Amilî *Yakût'u* nazmetmiştir.⁶⁸

İkbâl, *Yakût* eserini mütalaa ederek, Ebû İshâk'ın yaşadığı asrı tahmin etmek ve onu direk olarak Ebû Sehl b. en-Nevbahtî'nin torunlarından olmadığını, on ikinci imâmın Gaybet-i Suğra döneminden sonra yaşadığına ihtimal vermektedir. Çünkü bu kitapta Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın içindeki ihtilaflar, Gaybet meselesi konusunda İmâmiyye'nin eleştirilere cevapları yer almaktadır. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî tenkit edilmiştir. Eş'arî h.300 yılında kadar, Cübbâî'nin öğrencisi ve Mu'tezilî taraftarlarından olmuştur. Bu yüzden onun yeni görüşleri ve onların yayılması onun ömrünün son zamanlarında ve eleştirdiği mütekellimlerden Ebû Sehl ve Ebû Muhammed en-Nevbahtî'nin yaşadıkları h. 310-324 yıllarında olmuştur. Sonuç olarak Eş'arî'nin görüşlerinin tenkidi onun hayatının sonu veya ondan sonraki dönemle ilgilidir. Diğer taraftan, *Yakût'un* müellifi Muhammed b. Zekerîyya'nın sevinç ve elem babındaki görüşlerini tenkit etmekte ve bu da doğal

⁶⁴ Şerif Rıza yayınları bu eseri Muhammed Necmi'nin tahkikiyle 1363/1984 yılında neşretmiştir.

⁶⁵ Seyyid Hasan Sadr, *Tesîsu's-Şîa li İlmi's-Selâm*, s. 370.

⁶⁶ *el-Künye ve'l-Elkâb*, I/92; Seyyid Muhsin Emîn, *A'yânu's-Şîa*, III/319, 336.

⁶⁷ Meclîsi, *Biharu'l-Envar*, LV/281.

⁶⁸ Seyyid Muhsin Emîn, *A'yânu's-Şîa*, III/319.

olarak tenkitçinin asrından önce değildir.⁶⁹ Bu nedenle Ebû İshak'ın yaklaşık olarak h. 4. asrın ilk yarısında yaşadığı söylenebilir.⁷⁰

7.6. Ya'kûb b. İshak

Hasan Sadr onu *Yakût* eserinin müellifi İbrahim en-Nevbahtî'nin kardeşi olarak değerlendirmekte ve şöyle demektedir: O, kendi asrının seçkin âlim ve büyüklerindedir. Nücûm, hikmet ve kelim alanında diğerlerinin önünde olmuştur. Abbâsî Me'mun yönetiminde ve imâm Rızâ'nın imâmetine itikadlı olanlardan sayılıyordu. O, imâm Cevâd'ın imâmeti döneminde vefat etmiştir.⁷¹ O, imâm Rıza'dan nakillerde bulunmuştur.⁷²

7.7. Ali b. İshak b. Ebî Sehl

O, Şîa'nın âlimlerinden ve büyüklerinden olup, imâm Rıza ve imâm Cevad döneminde yaşamış ve imâm Hâdî zamanında vefat etmiştir. İsmail b. Ali ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali gibi bilginler onun çocuklarıdır. Tûsî, ondan naklettiği bir rivayeti nakletmekte ve onun şiddetli şekilde imâm Mehdi'yi işaret ettiğini söylemektedir.⁷³

7.8. Ebû Ya'kûb İshak b. İsmâil

Abbâsî sarayının büyüklerinden olup, yönetimin yüksek rütbeli müşavirlerinden sayılmakta ve el-Kâhırbillah'ın hilafet makamına tayini için etkili çalışmalarda bulunmuştur. el-Buhterî (ö. 284) şiirlerinden, Abbâsî yönetimi tarafından Avasım ve Kinsureyn mıntıkalarında memuriyet yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Hâsibî'nin vezirliği sırasında diğer çalışan ve kâtiplerle birlikte hapse atılarak mallarına el konuldu. Fakat kısa bir süre sonra Nehrevan ve Vâsıt'ta vergi memuru oldu.

İshak, İbn Mıkle'nin vezirliği sırasında malların sayımı ile ilgili gözaltına alınmış ve hapse atılmıştır. Fakat İbn Kâsım'ın vezirliği sırasında kudretinin en yükseğine ulaştı ve vezirin aldığı kararlarda etkili oldu, şöhret bakımından yüksekliği ve zenginliği yönünden halifeye rekabet etti. Onun siyasi ve içtimai kudreti Şiîlerin, azledilenlerin ve gazaba uğrayanların ona sığınmasına sebep oldu.⁷⁴

⁶⁹ Bkz. Hüseyin b. Yusuf el-Hillî, *Envâru'l-Melekût fi Şerhi'l-Yâkut*, s. 140.

⁷⁰ Abbâs İkbâl, *Hânedân-ı Nevbahtî*, s. 168-170.

⁷¹ Seyyid Hasan Sadr, *Tesîsu's-Şîa li İlmî's-Selâm*, s. 366.

⁷² İbn Şehrâşub, *Menakıbu Âli Ebî Tâlib*, III/470.

⁷³ Seyyid Hasan Sadr, *Tesîsu's-Şîa li İlmî's-Selâm*, s. 366-367.

⁷⁴ Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, s. 398; Ali b. Ebi'l-Kerim İbn Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, VI/243.

7.9. Ebû'l-Hüseyin Ali b. Abbâs

O, kâtip, edip, şair İsmail b. Ali Nevbahtî'nin çağdaşıdır. Ona saygıda bulunuyor ve şiirinde onu methediyordu. Ebû'l-Hüseyin, şiir ve sanatı el-Buhterî ve İbn Rumi'den öğrendi. Onun divanındaki şiirleri 200 sayfaya yakındı. Yakut ve Kîrvânî *Zehrû'l-Edep*'de onun şiirlerinden kıtalar söylemektedir.⁷⁵ O, aynı zamanda Muktedir'in mal alımlarında vekili idi.⁷⁶

7.10. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali

O, Abbâsî sarayının en seçkin temsilcileridir. Hüseyin b. Ruh'un iktidarıyla birlikte yüksek rütbeli şahıslarından ve hatırı sayılır vezirlerindendi. H. 322 yılından sonra Harun b. Garib ve Yakup Büreydî tarafından Vâsıt'ın hâkimi olmuştur. H. 312 yılında Ali b. Buye halife ile anlaşma yaptı. İbn Raik yeniden yönetim tarafından Vâsıt'a atandı ve Hüseyin b. Ali Nevbahtî onun özel kâtiplerinden idi. Hüseyin kendisinin özel temsilciliği ile Huciyye ve Saciyye kıyamlarını gizledi ve Ebû Abdillâh el-Büreydî'nin aleyhine gösterdi ve İbn Raik'in bütün görevlerini kendine üzerine aldı ve vezirlikte sorumluluğu ifa etti.

O üç ay sekiz günlük vezirliğinden sonra, sonuçta h. 325 yılında Ebû Abdillâh el-Kufî ve İbn Mukatil'in hilesiyle görevinden uzaklaştırılmış ve h. 326 yılında vefat etmiştir.⁷⁷

7.11. Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahtî

Onun ne zaman dünyaya geldiği ve gençliği hakkında açık bir bilgi elimizde yoktur. Kaynaklarda, Nevbahtî, Ruhî ve Kummî lakaplarıyla anılmaktadır. İkbâl, onun Kum'a intisabı konusuna ihtimal vermektedir. Şöyle ki Hüseyin b. Ruh anne tarafından Nevbahtîlere nispet edilir.⁷⁸ Terâcim kitapları onu Nevbahtîlerden saymakta ve onun kendisi de Nevbahtîlerin önde gelenlerinden, İsmail b. Ali ve Hüseyin b. Ali yakın ve samimi irtibatla olmuş, o ailenin fertleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Onun Nevbahtîlere mahsus mezarlıkta defnedilmiş olması, bu aileden olduğuna şahitlik eder.

O, imâm Askerî'nin özel ashabından bilgin bir fert idi ve o hazretin "babı" olarak isimlendirilmişti. O, Şii imâmlar hakkındaki itikadını imâm Sâdık'tan şu rivayeti naklederek şöyle beyan etmektedir:

"Allah-u Teâla, yaratılanların iradesinin olduğu işlerde Peygambere, ondan sonra Ali'ye ve diğer imâmlara gösterilmektedir. İnsanın amel defteri de Allah'a ulaşmadan önce, zamanın imâmına (Mehdi), sonra diğer imâmlara ve sonra da Hz. Peygamber'e arz edilir". Yine Safvânî'nin rivayetine göre o Allah Resulü ve imâmların kılıç ve zehirden başka bir şeyle ölmediklerine inanmaktadır. O, naiplik ve Şii imâmları hakkında bu tür görüşlerine rağmen Abbâsî halifeleri nezdinde yüksek makamlarla karşılaşmıştır. Onun zeki ve tavsiyeleri takiyyeye

⁷⁵ Bkz. Abbâs İkbâl, *Hânedân-i Nevbahtî*, s. 192-195.

⁷⁶ Bkz. Abbâs İkbâl, *Hânedân-i Nevbahtî*, s. 195-196.

⁷⁷ Ebû Ali Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, V/449-454; İbn Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, VI/236-237.

⁷⁸ Abbâs İkbâl, *Hânedân-i Nevbahtî*, s. 213-214.

bağlı olsa da kabul görüyordu. O, h. 304 yılında Hz. Kâim'in niyabetine ulaştı. Hazretin ikinci naibi Muhammed b. Osman Ebû Sehl Nevbahtî de dâhil Şii büyüklerinin huzurunda onun naipliğini ve Bağdad İmâmiyye reisliğini ilan etti.⁷⁹

İstidlâl, konuşma ve kerametın izharı, muhalifleri teslim, onun nüfuzunu kalplerde artırmaktaydı. Bu durum İbn Ruh'un naipliği Şii büyüklerinden birkaç muhalifle yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali başlangıçta onun naipliğini inkâr ediyorlardı, fakat sonuçta alelacele Muhammed b. Fazl Mevsîlî inkârından vazgeçince Nevbahtî'nin naipliğini kabul etmiştir.⁸⁰

Nevbahtî'nin diğer muhaliflerinden biri de Şelmeğânî olmuştur. Onun düşmanlığı o kadar ileri düzeye ulaşmıştı ki bu yolda hem dininden hem de canından olmuştur. O, inhirafa düşmeden önce Şii-İmâmiyye'nin büyük ulema ve müelliflerinden sayılıyor ve herkes tarafından saygıyla karşılanıyordu. Kitapları Şia'nın muteber eserlerinden ve çoğu evde bulunmaktaydı.⁸¹ Hüseyin b. Ruh naiplik makamına ulaştıktan sonra görevini resmi şekilde icra ederken, Şelmeğânî'ye saygı gösterip Şii büyüklerinden birkaçıyla onun evine gitti. Aynı zamanda gizli olarak yaşadığı dönemde onu kendisinin ve Şia'nın işlerini düzene sokmak ve yönetmek için görevlendirdi. Bu dönemde Hz. Kâim'in tevki'leri de Hüseyin b. Ruh aracılığıyla Şelmeğânî'nin eliyle sadır oluyordu.⁸²

Şelmeğânî'nin fikri sapması bu dönemde başlamış oldu ve Şia'nın büyüklerinden birkaçının etkisiyle Azâkiriyye (Azâfira) fırkasının tesis etti. Hüseyin b. Ruh, Nevbahtî ailesini Şelmeğânî'nin inhiraf ve irtidadından haberdar etti ve mektup göndererek onunla yakınlıktan ve irtibattan onları men etti. Sonuçta o, h. 312 yılında Muktedir'in hapsedilerinden Şelmeğânî'nin laneti konusunda On İkinci İmâm tarafından bir tevki'yi açıkladı ve onu Ebû Ali Muhammed b. Hemmâm'a İskâfî el-Bağdâdî'yle İmâmiyye arasında intişar etmek için gönderdi. Bu tevki'deki açıklamasından sonra Şiiilerin Şelmeğânî'den uzaklaşmasına sebep oldu. O, kendisinin düşünce ve itikatlarını ispat ve Hüseyin b. Ruh'la mücadele etmek için *Kitabü'l-Gaybe* adlı bir eser telif etti. Şelmeğânî sonuçta Nevbahtî ailesinin baskısı ve Şii büyüklerinin takibi sonucunda bir müddet gizli yaşadıkdan sonra h. 322 yılının Şevvâl ayında yakalandı ve hapse atıldı. Birkaç muhakemeden sonra ölüme mahkûm edildi. ⁸³ Hüseyin b. Ruh ise h. 326 yılının Şaban ayında vefat etti ve Bağdat'ta Nevbahtiler mahallesine gömüldü. ⁸⁴

⁷⁹ et-Tûsî, *el-Gaybe*, s. 387.

⁸⁰ et-Tûsî, *el-Gaybe*, s. 470-471.

⁸¹ Bkz. *Ricâlü'n-Necâşi*, s. 378-379.

⁸² et-Tûsî, *el-Gaybe* s. 303, 373, 408.

⁸³ et-Tûsî, *el-Gaybe* s.373, 405, 406.

⁸⁴ et-Tûsî, *el-Gaybe* s.373, 405, 406.

7.12. Hasan b. Muhammed b. Abbâs

O, İsmail b. Ebî Sehl b. Nevbaht'ın torunlarından ve Şîa'nın Bağdat'taki mütekellim ve bilginlerindedir. Aklı çok kullandığından Şîi-Mu'tezilî olduğu itham edilmiştir. Bazıları da onu hadis naklinde güvenilir Mu'tezilî olarak bilmektedirler. Muhammed b. Şehrâşub bu ithamların karşılığında onun İmâmî mezheb filozoflardan olduğunu açıklamaktadır.⁸⁵

7.13. Musa b. Hasan

O, "İbn Kibriyâ" olarak tanınmakta ve Gaybet-i Suğra döneminde Bağdat'ın büyüklerinden ve meşhur münecimlerinden, seçkin âlimlerindedir. O, yıldız bilimlerinde çok sayıda eserler kaleme almıştır. Ahlakta, mütedeyyin, ibadet ehli, dindar biriydi. Buna ilave olarak eserlerinin çoğunu tartışmalara ayırmıştır. İbn Kibriyâ, Hüseyin b. Ruh'un çağdaşı ve onun ravisidir.⁸⁶

7.14. İbrahim b. Ca'fer b. Ahmed b. İbrahim b. en-Nevbahtî

O, âlim, mütekellim ve fakihdir. Hüseyin b. Ruh'tan rivayette bulunmuştur. O babasından ve Nevbahtîlerin bir grubundan Hüseyin b. Ruh'un özel naiplik makamına seçildiğini nakletmektedir. Bu haberin temeli şöyledir: Ebû Ca'fer hastalandığında Şîa'nın büyüklerinden Ebû Abdillâh Kâtib, Baktânî, Ebû Sehl en-Nevbahtî ve diğerleri onun yanına gittiler ve ondan halefinin kim olacağını sordular. O, Hüseyin b. Ruh'u sika ve emin olarak söyledi ve onları ona yönlendirerek şöyle dedi: "Ben bu konuda karar verdim ve kararımı tebliğ ettim."⁸⁷ İbrahim'in doğum ve vefat tarihi bilinmemektedir.

7.15. Ebû Muhammed Hasan b. Hüseyin en-Nevbahtî Kâtib

İsmail b. Ebî Sehl'in torunlarından olup h. 320 yılında dünyaya gelmiş ve h. 420 yılında vefat etmiştir. Şîa'nın seçkin âlim, muhaddis ve ravilerindedir. Ebû Nüvâs'ın şiirlerinden bazılarını rivayet etmiş, Ali b. Abdillâh Mübeşşir Vâsıtî ve Hüseyin b. İsmâil el-Muhamiliden hadis nakletmiştir. Ebû Bekir el-Berkânî, Ebû'l-Ferec et-Tanâcîrî, Ebû'l-Kâsım el-Ezherî, Ebû'l-Kâsım el-Hallâl, Ebû'l-Hasan el-Akîkî onun en meşhur öğrencilerindedir. Ebû Muhammed en-Nevbahtî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'yi insanların en yalancılarından biri olarak addetmekte ve şöyle demektedir, o sahaflara gidiyor, çok sayıda kitap alıyor ve bütün rivayetleri o kitaplardan naklediyordu.⁸⁸

Ebû Muhammed farklı görüşler ortaya atmıştır. Ezherî, onu *mezhebi zayıf Rafizî*, Berkânî ise onu Şîa'ya meyilli Mu'tezilî ve dürüst sözlü olduğunu söylüyor. Aynı zamanda el-Akîkî, onu sika ve Mu'tezile'ye meyilli, eş-Şüşterî ise onu Şîi saymaktadır. Onun Mu'tezilî ve i'tizal düşüncesine meyilli olduğunu söyleyenler yanılıyorlardır. Şîi

⁸⁵ Muhammed b. Hasan, Hürr Amili, *Emelü'l-Emel*, s. 469.

⁸⁶ Ricâlü'n-Necâsî, s. 407.

⁸⁷ et-Tüsi, *el-Gaybe*, s. 372.

⁸⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Tarih-u Bağdâd*, XI/398

mütekellimlerin i'tizal ithamları, Özellikle Bağdad Şiileri, bazı usul konularında onların uygun yaklaşımı ile alışılmış bir durumdur. Nevbahtiler, Şeyh Müfid ve Seyyid Murtaza'yı Mu'tezilî olarak isimlendirirler. Ebû Muhammed h. 402 yılında vefat etti. Bu tarihten sonra Nevbahtî ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁸⁹

Kaynakça

- Abdullah Halef, Ğanem, *Beytü'l-Hikmeti'l-Abbâsi-İrâkati'l-Mâdi ve Ru'yeti'l-Hâdir*, 1. Baskı, Bağdat: Beytü'l-Hikme, 2001.
- Ağabozorg Tihrani, Muhammed Muhsin, (ö. h. k. 1389), *ez-Zeriâ ila Tesânifi's-Şîa*, 3.baskı, Beyrut: Daru'l-Evda, 1403.
- Aştîyânî, Abbâs İkbâl, *Hanedan-e Nevbahtî*, Tahran: Tahuri yayınları, 1357/1978.
- Behrânî, Yusuf, (ö. 1168), *Hadâiku'n-Nadira*, thk. Muhammed Tâki İrevânî, Kum: Muessisetu'n-Neşri'l-İslâmî, trz.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya, (ö. 279), *Ensabu'l-Eşraf*, thk. İhsan Abbâs-Abdilaziz Dûrî, Beyrut: Daru'n-Neşr, 1400.
- Cahız, Amr b. Bahr, (ö. 255), *el-Buhelâ*, thk., el-'Avâmîrî ve'l-Carim, 1.baskı, Beyrut: ed-Daru'l-'Alemiyye, 1413.
- Dairetu'l-Maarif Bozorg-i İslâmî, 1.baskı, Tahran: Merkez-i Dairetu'l-Maarifi-i Bozorg-i İslâmî, 1368.
- Dehhoda, Ali Ekber, *Lugatnâme*, 1. baskı, Tahran: İntişarat-ı Danişgâh-i Tahran: 1372.
- Ebû'l-Ferec İsfahânî, *Makatili't-Tâlibîn*, 3.baskı, Necef: el-Mektebetu'l-Haydariyye, Ofset Kum, Müessiesi Daru'l-Kütüb, 1385.
- Emin, Muhsin, *'Ayânu's-Şîa*, Beyrut: Daru't-Teâruf, trz.
- Ensârî, Murtaza, (ö. 1281), *et-Tahare*, 1.baskı, Kum: el-Hâdi, 1415.
- Erdebîlî, Ahmed, (ö. 993), *Mecma'u'l-Fâide ve'l-Burhan fî Şerhi İrşâdi'l-Ezhân*, thk., Muctebâ İrâkî-Ali Penah İştiharî-Hüseyin Yazdi, Kum: İntişarat-i Camie-i Moderrisîn, 1403.
- Golpayganî, Seyyid Muhammed Rıza, (ö. 1373/1994), *et-Tahare*, Kum: Daru'l-Kurani'l-Kerîm, trz.
- Golpayganî, Seyyid Muhammed Rıza, (ö. 1373/1994), *Netaicu'l-Efkâr fî Necâseti'l-Efkâr*, takrirat Ali Kerimî Cöhremî, , Kum: Daru'l-Kurani'l-Kerîm, 1357/1978.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdillâh, (ö. 1064/), *Keşfu'z-Zünûn an Esamî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1414.
- Hatip el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, (ö. 463), *Târîhu Bağdat*, thk., Mustafa Abdilkâhîr 'Ata', Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.
- Hekîm, Seyyid Muhsin, (ö. 1390), *Müstemsiku 'Urveti'l-Vuskâ*, Kum: Kitabhane-i Ayetullah Mar'aşî, 1404.
- Hillî, Hasan b. Yusuf, (ö. 674), *Envâru'l-Melekût fî Şerhi'l-Yâkût*, Kum: İntişarat-ı Şerif Rıza, 1363.
- Humeynî, Seyyid Ruhullah, (ö.1368/1989), *Kitabu't-Tahare*, Kum: İsmiliyan, 1410.

⁸⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdat*, V/529.

- Hürr Amilî, Muhammed b. Hasan, (ö. 1104), *Emelü'l-Âmel*, thk., Seyyid Ahmed Hüseyinî, Bağdat: Mektebetü'l-Endülüs, 1404.
- İbn Ebi'l-Hadid, Abdilhamid, (ö. 656), *Şerhu Nehci'l-Belağa*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrut: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1386.
- İbn Esîr, Ali b. Ebi'l-Kerem, (ö. 630), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk., Abdullah Kâdı, 1.baskı, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1407.
- İbn Hacer, Muhammed b. Ali, (ö. 852), *Lisanu'l-Mizan*, thk., Muhammed Abdirrahman Mer'aşlî, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-'Arâbî 1416.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, (ö.681), *Vefâyâtu'l-'Ayân ve Enbâi' Ebnâ'i'z-Zaman*, thk. İhsan Abbâs, Beyrut: Dâru's-Sadr trz.
- İbn Hamza et-Tûsî, (ö. 560), *es-Sâkıb fi'l-Menâkıb*, thk., Nebîl Rıza Alvan, 2.baskı, Kum: Ensariyan 1412.
- İbn Şehrâşûb, (ö. 588), *Menâkıbu Âl-i Ebî Talib*, thk., Necef araştırmacılarından bir grub, Necef: Matba'atu'l-Haydariyye, 1376.
- İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664), *Ferec'l-Mahmûm fi Târihi Ulemai'n-Nücûm*, byy.: Daru'z-Zahâiru'l-Matbu'ât, trz.
- İbnu'n-Nedîm, Muhammed b. İshak, (ö. 380), *el-Fihrist fi Ahbâri'l-Ulema'i'l-Musannufîn mine'l-Kudema' ve'l-Muhaddisîn ve Esma'î Kütübihim*, thk., Rıza Teceddüd, byy. trz.
- İkbal, Abbâs, *Hânedân-ı Nevbahtî*, Tahran: Tahurî, 1357.
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâli'l-Kadimiyye ve'l-Hadisiyye*, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Mullayîn, 1388.
- Kıftî, Ali b. Yusuf, (ö.646), *Tarihu'l-Hükema' (Ahbaru'l-Ulema' bi Ahbari'l-Hükema')*, h. 11.yüzyıl Farsça çevirisi, be Kuşesi Behmen Darâyî, 1.Baskı, Tahran: İntişarat-ı Danişgâh-i Tahran, 1371.
- Kohlberg, Ethan, *Kitabhâne-i Seyyid b. Tavus ve Ahval-i ve Asâr-i Ou*, çev., Ali Karâi ve Resul Ca'feriyan, Kum: Kitabhane-i Abdillâh Mar'aşî, 1413.
- Massignon, Louis, *Kevs-e Zendegî Hallâc*, çev. Revan Ferhadi, 3. Baskı, Tahran: Menuçehrî, 1357/1978.
- Meclisî, Muhammed Bakır, (ö. 1110), *Biharu'l-Envâri'l-Cami'a li Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar*, Beyrut: Müessisetu'l-Vefa', 1403.
- Mes'udî, Ali b. Hüseyin, (ö. 346), *Mürücü'z-Zeheb ve Ma'adinu'l-Cevher*, 2.baskı, Kum: Müessisetu'l-Daru'l-Hicre, 1409.
- Meşkûr, Muhammed Cevat, *Tercüme-i Fıraki's-Şîa-yı Nevbahtî*, Tahran: İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran, 1353.
- Miskeveyh, Ebû Alî, (ö. 421), *Tecâribu'l-Ümem*, thk., Ebû'l-Kâsım İmâmî, Tahran: Daru's-Surûş, 1377/1998.
- Modarres, Hüseyin, *Mukaddime-i ber Fıkh-i Şîa*, Meşhed: Bonyadi Pejuhişha-yi İslâmî, 1368.
- Muhaddis Kummî, Abbâs, (ö. 1395), *el-Künya ve'l-Elkâb*, 3.baskı, Necef: Matba'atu'l-Haydariyye, 1389.
- Necaşî, Ahmed b. Ali, (ö. 450), *Ricâlü'n-Necâşî*, thk., Seyyid Musa Şebîri Zencânî, 4. baskı, Müessisetu'n-Neşri'l-İsâmî, 1413.

- Necefî, Muhammed Hasan, (ö. 1266), *Cevâhiru'l-Kelâm* Abbâs Kuçânî, Tahran: Daru'l-Kitabi'l-İslâmiyye, 1367/1988.
- Nerâkî, Molla Ahmed (ö. 1245), *Müstenidu's-Şîa*, thk., Müessisetu Âl-i'l-Beyt, Meşhed: Müessisetu Âl-i'l-Beyt, 1415.
- Nevbahtî, Hasan b. Musa (ö. h.3. asır), *Fıraku's-Şîa*, 2.baskı, Beyrut: Daru'l-Evda', 1404.
- Sadr, Seyyid Hasan, (ö. 1354), *Tesisu's-Şîa li Ulûmi'l-İslâm*, Tahran, Menşûrât-ı İlmî, trz.
- Sadûk, Muhammed b. Ali (ö. 381), *el-Mukni'*, Kum: Müessesetu'l-İmâm el-Hâdî, 1415.
- Sem'ânî, Abdilkerîm, (ö. 562), *el-Ensâb*, taktim ve ta'lik Abdullah Ömer Bârûdî, 1.Baskı, Beyrut: Daru'l-Cenan, 1408.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, (ö. 413), *el-Evâilu'l-Makâlat Müsannefatu eş-Şeyh el-Müfid*, IV, Kum, el-Mötemru'l-'Alemî li'l-Elfiyyeti eş-Şeyh el-Müfid, 1413.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, (ö. 413), *el-Fusulü'l-Aşere, Müsannefatu eş-Şeyh el-Müfid*, III, Kum, el-Mötemru'l-'Alemî li'l-Elfiyyeti eş-Şeyh el-Müfid, 1413.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, (ö. 413), *el-Mesailü's-Sereviyye,, Müsannefatu eş-Şeyh el-Müfid*, VII, Kum, el-Mötemru'l-'Alemî li'l-Elfiyyeti eş-Şeyh el-Müfid, 1413.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, (ö. 413), *Tashihu'l-İ'tikat, Müsannefatu eş-Şeyh el-Müfid*, V, Kum, el-Mötemru'l-'Alemî li'l-Elfiyyeti eş-Şeyh el-Müfid, 1413.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, (ö. 310), *Tarihu't-Taberî*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrut: Ravasu't-Turâsi'l-Arabî, trz.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, (ö. 460), *el-Fihrist*, thk. Cevad Kayyûmî, 1.baskı, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, (ö. 460), *İhtiyaru Ma'rifeti'r-Ricâl,(Ricâlü'l-Keşşâ)*, thk., Seyyid Hasan Mustafa, Meşhed, Danişkede-i İlahiyat ve Maarif-i İslâmî, 1348.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748), *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk., Ömer Abdi'l-İslâm Tedmeri, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arab, 1409.